

NATURA 2000-GEBIED: 26. DROUWENERZAND (HET DRENTS LANDSCHAP)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 18-07-2018

Aanwezig namens Voortouwnemer: Henk Jumelet, [REDACTED], [REDACTED] (Provincie Drenthe) [REDACTED];
[REDACTED] (Prolander).
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [REDACTED] (HDL)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 18-07-2018

Doel

- Doel van het veldbezoek aan het N2000-gebied het Drouwenerzand was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren, dit om bij niet in het N2000-beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Voor dit gebied zijn geen VHR soorten aangewezen.
- Het bezochte deel van het terrein is weergegeven in de bijlage. Op de bezochte locaties is gekeken naar de toestand van habitattypen H2310 Stuifzandheiden met struikhei, H2320 Binnenlandse kraaiheide begroeiing H2330 Zandverstuivingen en H5130 Jeneverbesstruwelen. De toestand van het habitatype H6230* Heischrale graslanden is kort besproken. Daarnaast is tijdens het veldbezoek ruim aandacht besteed aan de uitvoering van het PAS, het belang van communicatie en de relatie tussen landbouw en natuur (o.a. het belang van verweving van functies en van natuur inclusieve landbouw). De gedachtewisseling is niet in het verslag weergegeven.

Vorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecooloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Het beheer van het Drouwenerzand bestaat vooral uit begrazing (met schapen) en het verwijderen van opslag (grove den), incidenteel aangevuld met maaien of plaggen. Zo is het afgelopen periode op diverse plekken kleinschalig geplagd (zie foto PAS-veldverslag 2017). Enkele van deze plagplekken worden de komende jaren in het kader van de "PAS-procesindicatoren" gevolgd.
- Qua stikstof is nog steeds sprake van een matige overbelasting (Aerius M16L).

Bevindingen

De bevindingen voor het veldbezoek 2018 komen op hoofdlijnen overeen met die van de vorige twee veldbezoeken. Afgelopen jaar zijn er nauwelijks wijzigingen in de aanwezige habitattypen opgetreden. Het terrein is in de loop der jaren weinig veranderd. De verhoudingen tussen de verschillende vegetatietypen is stabiel; wel vinden er ruimtelijk gezien verschuivingen plaats. De beheerder wijst erop dat er vooral achteruitgang in kwaliteit is opgetreden. De beheerder illustreert dit aan de hand van de fauna (zie ook PAS-veldverslagen 2016 en 2017). De heivlinder, bruine vuurvlinder en kommavlinder waren vroeger op het Drouwenerzand bijvoorbeeld algemene soorten. De heivlinder wordt tegenwoordig nog slechts in lage aantallen gezien, de kommavlinder en de bruine vuurvlinder zijn vrijwel geheel verdwenen. Bij de achteruitgang speelt de stikstofdepositie en de daarmee samenhangende verzuring waarschijnlijk een belangrijke rol. De laatste jaren is er veel meer aandacht voor de negatieve effecten op de fauna. De stikstofdepositie leidt tot een sterk gewijzigde chemische toestand van de bodem die zowel direct als indirect (via de vegetatie) invloed heeft op de fauna. Het bekalken na plaggen of de toepassing van steenmeel kan in deze een tijdelijk oplossing vormen. Dit pakt echter slechts de effecten aan en niet de bron.

Figuur 1. Op het Drouwenerzand Zandverstuivingen (H2330), Stuifzandheide (H2310) en Jeneverbesstruwelen (H5130) aanwezig.

In 2017 is door het HDL binnen het kader van de SNL-monitoring een vegetatiekartering uitgevoerd. De vegetatiekaart is nog niet omgezet naar een habitattypenkaart. De eerste indruk is dat de nieuwe vegetatiekartering tot wijzigen in de habitattypenkaart zal leiden. In het veld is kort stilgestaan bij de verklaring voor de verschillen (reële veranderingen, verschil tussen karteerders, verschil in methode ... etc.) en de mogelijke consequenties. Een klein deel van het terrein staat op de habitattypenkaart als heischraal grasland (H6230). Het is onomstreden dat het grasland (een iets voedselrijkere situatie) belangrijk bijdraagt aan de variatie in het overwegend zeer schrale gebied. De vraag is echter of dit heischraal grasland apart op de habitattypenkaart onderscheiden moet worden (zie ook eerdere PAS-veldverslagen). Ook uit de nieuwe vegetatiekartering blijkt dat het heischrale grasland matig ontwikkeld is. Het heischrale grasland is waarschijnlijk ontstaan doordat hier vroeger een schapendrift lag. Daarnaast was er incidenteel sprake van overstroming met water vanuit het aanliggende landbouwgebied. In samenhang met de uitgangssituatie, het geringe oppervlak en de geïsoleerde ligging lijkt een kwaliteitsverbetering van het habitatype moeilijk (op natuurlijke wijze) te realiseren.

Tijdens het veldbezoek benadrukt beheerder het belang van gradiënten, zowel in het terrein als op het niveau van het landschap. Zo liggen er kansen voor herstel van de overgang van het Drouwenerzand naar het beekdal van de Hunze. Vooruitlopend op een meer grootschalig ontwikkeling (de Branden) heeft het HDL in het noorden van het gebied recent twee open verbindingen gecreëerd tussen het N2000-gebied en de nabijgelegen terreinen: een grasland dat de organisatie zelf in bezit heeft en een heideterrein van de Gemeente. Hiervoor is bos gekapt. Door de maatregel is het leefgebied van een aantal diersoorten groter en gevarieerder geworden, bovendien kan er meer uitwisseling tussen deelpopulaties plaatsvinden. De open verbinding met het grasland was in 2018 echter al weer sterk met Amerikaanse vogelkers dichtgegroeid. In het najaar wordt de opslag door vrijwilligers verwijderd. Daarnaast zijn er plannen om op meerdere plaatsen rond het Drouwenerzand bos te kappen. Het kappen van bos aan de zuid- en westzijde van het gebied kan mogelijk (beperkt) bijdragen aan het in stand houden van de zandverstuiving (door meer werking van de wind).

Figuur 2. De in 2017 gecreëerde open verbinding was in 2018 al weer sterk dichtgegroeid

In het najaar van 2016 heeft een klein oppervlak (< 1 ha) heide met jeneverbesstruweel in brand gestaan. Het jeneverbesstruweel is hierdoor sterk aangetast (zie PAS-veldverslag 2017). Volgens de beheerder is de situatie in 2018 weinig veranderd. In het afgebrande stuk zijn nog geen nieuwe kiemplanten gevonden. In het centrum het Drouwenerzand zijn vrij veel afgestorven/ minder vitale jeneverbessen aanwezig (zie verslag 2017). Daarnaast vindt echter ook nog steeds verjonging plaats (tijdens de veldbezoeken werden regelmatig kiemplanten aangetroffen). Vanuit de Rijksuniversiteit Groningen is vorig jaar (onder andere) op het Drouwenerzand begonnen met een PAS-(promotie)onderzoek naar de kwaliteit, vitaliteit en ontwikkeling van de Jeneverbes. In dit kader is er onder andere aandacht voor de relatie tussen de stikstofdepositie en de (veranderingen in de) bodemchemie. De komende jaren wordt ook de stikstofdepositie in het gebied gemeten. Mogelijk werpt dit onderzoek ook meer licht op de oorzaak van de aanwezigheid van vrij veel afgestorven/ minder vitale jeneverbessen.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder hebben zich in het Drouwenerzand afgelopen jaar geen opvallende veranderingen in de vegetatie voorgedaan.
- In 2017 is door het HDL binnen het kader van de SNL-monitoring een vegetatiekartering uitgevoerd. De vegetatiekaart is nog niet omgezet naar een habitattypenkaart. De eerste indruk is dat de nieuwe vegetatiekartering tot wijzigingen in de habitattypenkaart zal leiden. Omdat het gebied erg stabiel is, zouden de eventuele wijzigingen dan vooral veroorzaakt worden door onnauwkeurigheden op de oude habitattypenkaart.
- In 2016 is een klein oppervlak jeneverbesstruweel door brand aangetast. Volgens de beheerder is de situatie in 2018 weinig veranderd. De habitattypen ontwikkelen zich verder zoals in het beheerplan/de PAS-gebiedsanalyse voorzien is.

Dit verslag is vastgesteld door:

Handtekening

Namens:

St. Het Orentse
Landschap

(datum)

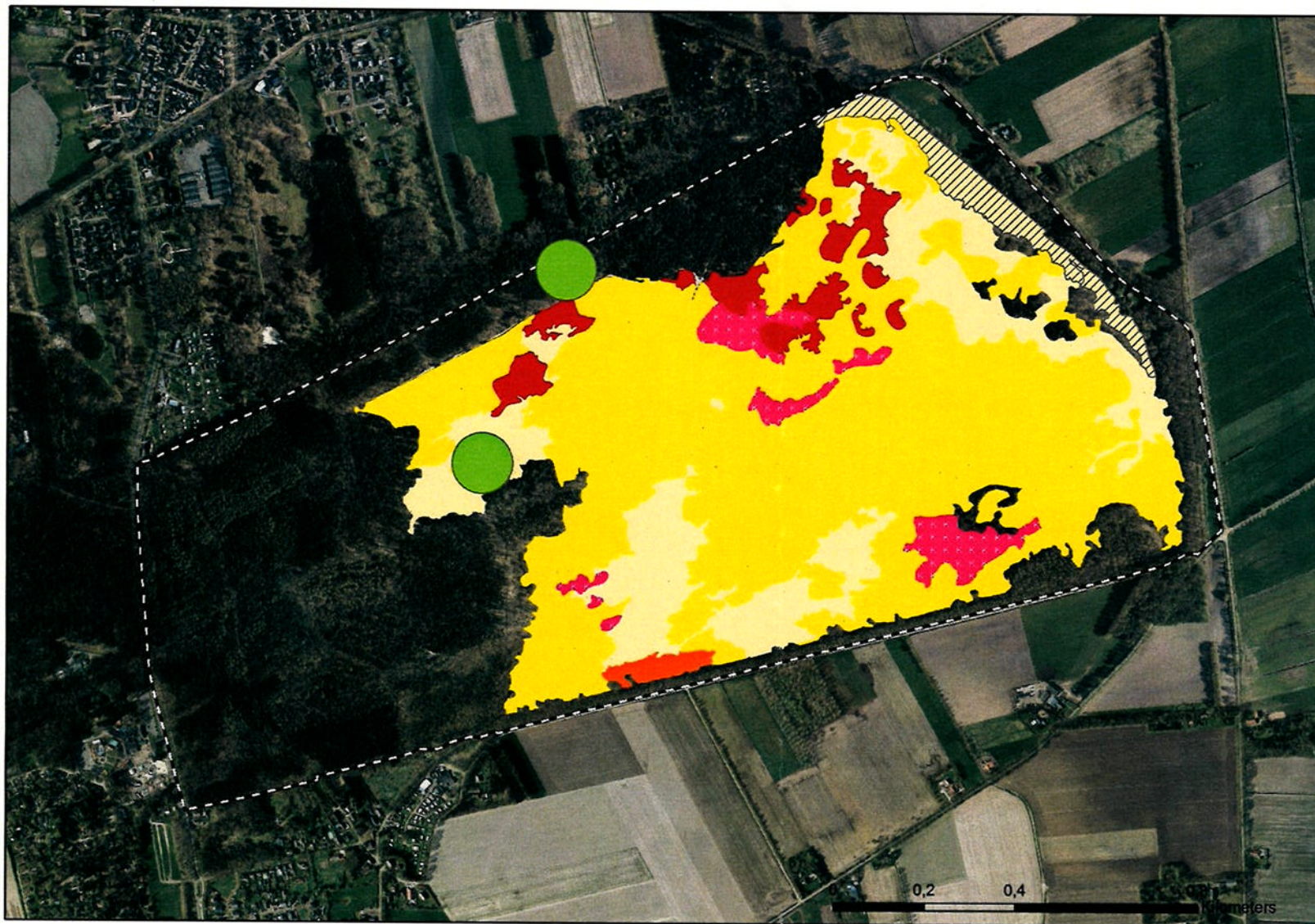
24/9 2018

Verslag PAS-veldbezoek Drouwenerzand HDL

(datum)

21.09.2018

Bijlage 1: Figuur 1, Habitattypenkaart van het N2000-gebied Drouwenerzand met daarop de bezochte locaties (groene stip) tijdens het PAS veldbezoek

NATURA 2000-GEBIED: 26. DROUWENERZAND (HET DRENTSE LANDSCHAP)

VERSLAG VELDBEZOEK DD: 29 AUGUSTUS 2019

Aanwezig namens voortouwnemer: [REDACTED] en [REDACTED] (Prolander)
Aanwezig namens terreinbeheerder: [REDACTED] (Stichting het Drentse Landschap)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 29 augustus 2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft provincie Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek van het N2000-gebied het Drouwenerzand was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Voor het Drouwenerzand zijn geen VHR soorten aangewezen.
- De bezochte locaties zijn in Bijlage 1: Habitattypenkaart Drouwenerzand met de bezochte locaties (rode stippen) aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van enkele habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Alle vijf habitattypen zijn voorbijgekomen H2310 Stufzandheiden met struikhei, H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H2330 Zandverstuivingen, H5130 Jeneverbesstruwelen, H6230 Heischrale graslanden. Vrijwel het gehele gebied is te voet doorkruist.

Vorbereiding

- Een analyse van potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecoloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Het beheer van het Drouwenerzand bestaat vooral uit begrazing (met schapen) en het verwijderen van opslag (grove den), incidenteel wordt dit aangevuld met maaien of plaggen. In 2018 is op diverse plekken kleinschalig geplagd. Enkele van deze plagplekken worden sinds 2019 in het kader van de "PAS-procesindicatoren" gevolgd. Hiervoor zijn in combinatie met het veldbezoek de eerste vegetatieopnames gedaan.
- Het Drentse Landschap maakt geen gebruik van PAS-financieringsmogelijkheden.
- De beheerder geeft aan zich zorgen te maken over de stikstofdepositie waarvan de effecten met name door de beheerder wordt ervaren met de afname van heivlinder, komnavlinder en bruine vuurvlinder. Een lokale vlindergroep van het IVN (Instituut voor Natureducatie) inventariseert hier regelmatig. Geen van deze soorten zijn dit jaar nog gezien. Op basis van onderzoek van De Vlinderstichting wordt heivlinder gezien als een stikstofmijdende vlinder. De landelijke afnemende trend van heivlinder op binnenlandse heideterreinen stelt daarin niet gerust.
- Het Drentse Landschap voert een regulier beheer van begrazing met runderen en schapen, aangevuld met kleinschalig plaggen en maaien. Daarnaast wordt periodiek opslag verwijderd.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Het Drouwenerzand ervaart de beheerder als een vrij stabiel gebied waarin vrijwel geen veranderingen ten opzichte van voorgaande jaren zijn voorgekomen. Wel geeft de beheerder aan dat de habitattypen in kwaliteit onder druk staan. Dit wijdt de beheerder enerzijds aan de stikstofdepositie en anderzijds aan de droge zomer van 2018 en 2019.

Van habitatype H5130 Jeneverbesstruwelen geeft de beheerder aan dat deze als stabiel te beschouwen is. Er vindt zowel verjonging als sterfte plaats. De beheerder vraagt zich daarmee af of de in het beheerplan opgenomen doel-

stelling voor kwaliteitsverbetering haalbaar is. Op het Drouwenerzand ligt een van de proefvlakken van het promotieonderzoek naar verjonging van jeneverbes in relatie tot diverse bodemparameters en mycorrhiza's van promovendus [REDACTED]. Dit onderzoek is nog gaande. Vooralsnog is er nog geen concrete maatregelen voor uitbreidings- of verbeterdoelstellingen bekend. In habitattype H2310 Stuifzandheiden met struikhei komen her en der jonge exemplaren van jeneverbes op. Voor zo ver deze niet worden kort gehouden door de schapen, laat de beheerder deze graag ontwikkelen tot volwassen bomen.

Habitattypen H2320 Binnenlandse kraaiheidebegroeiing en H2330 Zandverstuivingen acht de beheerder in goede staat, er is sprake van een stabiele toestand. Door recreatief gebruik, met name in het westelijk deel van het gebied, blijft de zandverstuiving open door vertrapping. Ook de schaapskudde draagt hieraan bij. Zie ook de foto hieronder.

Figuur 1 Habitattype H2330 Zandverstuivingen in de westzijde van het gebied blijft open door vertrapping van recreanten en de schaapskudde. Hier met op de achtergrond ook H2310 Stuifzandheiden met struikhei waar kiemplanten van jeneverbes opkomen.

Als specifiek onderdeel van het veldbezoek is de locatie bezocht waar in 2016 een deel van habitattype H5130 Jeneverbesstruwelen een brand heeft gewoed. In het veld bleek deze locatie zich aardig te herstellen. Hoewel het een langzaam proces is (zie ook voorgaande veldverslagen), zijn er jonge exemplaren van struikheide en kraaiheide te zien. Verwacht wordt dat jeneverbesstruwelen eveneens terug zullen komen.

Figuur 2 Een impressie van de huidige staat van de brandlocatie in habitattype H5130 Jeneverbesstruwelen

Tijdens het veldbezoek zijn vier vegetatieopnamen uitgevoerd ten behoeve van de PAS-procesindicatoren. Deze opnamen liggen op vorig jaar geplagde plekken, waarvan jaarlijks zal worden gekeken hoe de vegetatie zich hier

ontwikkelt. Alle opnames lieten de volgende soorten zien: buntgras (*Corynephorus canescens*), schapenzuring (*Rumex acetosella*), schapengras (*Festuca*), ruig haarmos (*Polytrichum piliferum*) en korstmoss spec. Er wordt verwacht dat deze plagplekken zich zonder problemen zullen door ontwikkelen tot een heidevegetatie. Zie in figuur 2 een van de locaties waar een vegetatieopname is uitgevoerd.

Figuur 3 Eén van de plagplekken waar een vegetatieopname is uitgevoerd in het kader van de PAS-procesindicatoren (PAS003)

Het Drentse Landschap zet, waar mogelijk, in op versterkingsgebieden rondom het N2000-gebied met inrichting als natuur. Hiermee tracht de beheerder natuurlijke gradiënten te creëren. Aan de noordzijde van het gebied is een corridor met Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) ontstaan wat naar een (half) open landschap gaat richting graslanden met nectarhoudende planten met oog op vlinders. Aan de oostzijde van het gebied wordt natuurgebied De Branden ingericht, dit betreft het beekdal van de Hunze. De gronden grenzend aan het N2000-gebied heeft Het Drentse Landschap in eigendom en wil de beheerder op elkaar laten aansluiten. Richting het overgangsgebied naar het beekdal, binnen de N2000-grenzen, is een verruiging te zien van braam en brandnetel. Dit beschouwt de beheerder als een geschikte invulling als corridor, zie figuur 3. De beheerder gaf aan dat op moment van het veldbezoek de inrichting van De Branden tijdelijk is stilgelegd vanwege de PAS-problematiek. De beheerder hoopt dat spoedig wordt besloten dat werkzaamheden voor natuurinrichting voortgezet kan worden.

Figuur 4 Corridor aan de oostgrens van het N2000-gebied richting het beekdal van de Hunze, De Branden

Aan de zuidrand van het N2000-gebied ligt een strook met habitattype H6230 Heischrale graslanden. De beheerder legt uit dat deze strook in vroegere tijden werd gebruikt als schapendrift, wat vermoedelijk een geschikte basis is geweest voor de ontwikkeling van soorten van H6230, zie figuur 4.

Figuur 5 Voormalige schapendrift wat is ontwikkeld naar habitattype H6230 Heischrale graslanden

Aan de randen van deze strook zijn soorten als brandnetel en akkerdistel te zien. De beheerder legt uit dat er bij zware regenval landbouw-gevoed water oppervlakkig afstroomt langs deze locatie.

Beheer met oog op kwaliteitsverbetering van H6230 alhier vindt de beheerder lastig te bepalen. Vooralnog lijkt het habitattype hier stabiel. Er zijn heischrale soorten gezien als muizenoor, kleine tijm (zie figuur 5), duizendblad, grasklokje, hondsviooltje, schapenzuring en liggend walstro.

Figuur 6 Kleine tijm in habitatype H6230 Heischrale graslanden

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Het Drouwenerzand vertoont een stabiele indruk.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. De verwachte daling als gevolg van het PAS lijkt dus niet op te treden. Dit baart de beheerder zorgen.
- De beheerder maakt zich zorgen om de negatieve gevolgen van de droge zomer van 2018 en 2019.
- Het door brand aangetaste deel van H5130 Jeneverbesstruwelen vertoont een langzaam herstel.

Dit verslag is vastgesteld door:

.....
Handtekening

Namens:

Stichting Het Drentse Landschap
.....

27 oktober 2019
.....

(datum)

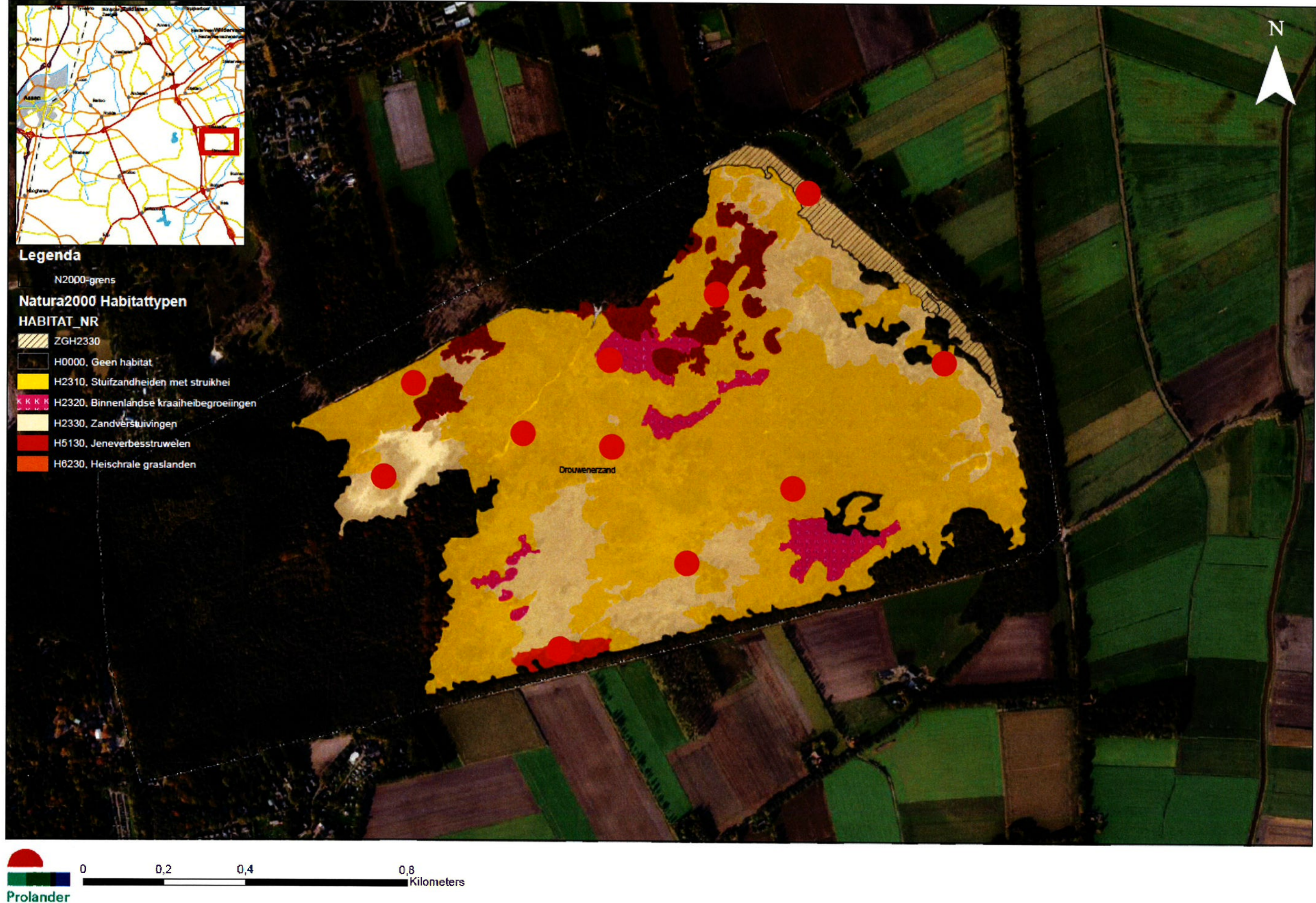
.....
Handtekening

Namens:

Puolander
.....

30-10-2019
.....
(datum)

Bijlage 1: Habitattypenkaart Drouwenerzand met de bezochte locaties (rode stippen)

NATURA 2000-GBIED: 26 DROUWENERZAND (STICHTING HET DRENTSE LANDSCHAP)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 01 JULI 2020

Aanwezigen

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] en [redacted] (beide Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (Stichting Het Drentse Landschap)
Overige aanwezigen: n.v.t.
Datum bezoek: 01-07-2020
Provinciale co-lezer: [redacted]

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt daarmee bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitatype worden hierin geregistreerd en beoordeeld of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2020 in het Drouwenerzand is stil gestaan bij de ontwikkeling, effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten van alle vijf aangewezen habitatypes: H2310 Stuifzandheiden met struikhei, H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H2330 Zandverstuivingen, H5130 Jeneverbesstruwelen, H6230 Heischrale graslanden.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

Bijlage

- In de bijlage is in een kaart aangegeven welke locaties zijn bezocht tijdens het veldbezoek.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2020 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar geen opvallende veranderingen binnen de habitatypes opgetreden. Het Drouwenerzand ervaart de beheerder als een vrij stabiel gebied waarin vrijwel geen veranderingen ten opzichte van voorgaande jaren zijn voorgekomen. Wel geeft de beheerder aan dat de habitatypes in kwaliteit onder druk staan. Dit wijdt de beheerder enerzijds aan de stikstofdepositie en anderzijds aan de langdurig droge perioden van de afgelopen drie jaar.

Een nieuw aangetoond bijkomend zorgpunt is de inwaai en instroom van insecticiden, herbiciden en fungiciden. De beheerder geeft aan dat het Drouwenerzand een van de onderzoekslocaties is geweest van een onderzoek naar eerdergenoemde middelen in natuurgebieden. Dit onderzoek is uitgevoerd door de vereniging Meten = Weten. Hiervoor zijn in 2019 in open heide- en schraal grasland terreinen van zes natuurgebieden in Drenthe monsters genomen van de vegetatie en mest (schaap en rund). Deze monsters zijn geanalyseerd op de aanwezigheid van insecticiden, herbiciden en fungiciden. Hieruit blijkt dat in alle gebieden een cocktail van 2 tot 15 verschillende middelen aanwezig is. Zo is in de kern van het Drouwenerzand een cocktail van 6 à 7 verschillende middelen gevonden. Gezien deze bedoeld zijn voor het doden van onder andere insecten, planten en schimmels, verontrust deze uitkomst de beheerder ten zeerste.

De habitatypes die het Drouwenerzand kenmerken betreffen bij uitstek schrale vegetaties. Met het verrijkende effect van stikstofdepositie staan deze habitatypes onder druk. De beheerder geeft aan dat herstelmaatregelen als gevolg van deze depositie wordt ervaren als 'dweilen met de kraan open', zolang de depositie die niet onder de kritische depositiewaarde (KDW) komt, stabiel is of zelfs stijgt. De meetwaarden van ammoniakconcentraties van het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in andere Drentse natuurgebieden laat een slechts geringe daling zien. De stikstofaanpak zoals tot dusver is uitgevoerd, is voor de beheerder duidelijk onvoldoende. Daarmee rijst de vraag of het mogelijk is om de eerdergenoemde kraan (verder) dicht te draaien. Een constructieve en duurzame aanpak waarbij extra maatregelen op de lange termijn niet tot vrijwel niet meer noodzakelijk zijn heeft de voorkeur van de beheerder.

De beheerder ziet het effect van de opeenstapeling van hierboven genoemde factoren duidelijk terug in de teruggang van faunasoorten. Daarbij noemt de beheerder de afname van heivlinder, kommavlinder en bruine vuurvlinder waarbij de twee eerstgenoemde soorten typische soorten zijn van het habitatype Stuifzandenheiden

met struikhei. Dit betekent dat de kwaliteit van het habitatype wat betreft het aspect typische soorten onder druk staat. Een lokale vlindergroep van het IVN (Instituut voor Natuureducatie) inventariseert in het Drouwenerzand. Sinds 2019 zijn geen van deze soorten gezien. In 2018 enkel nog lage aantallen van heivlinder. Op basis van onderzoek van De Vlinderstichting wordt heivlinder gezien als een stikstofmijdende vlinder. De landelijke afnemende trend van heivlinder op binnenlandse heideterreinen stelt daarin niet gerust.

Ook broedvogel tapuit is niet meer waargenomen in het gebied. En levendbarende hagedis, typische soort van Binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320), is naar waarnemingen van de beheerder gedecimeerd. Dit zal het gevolg zijn van het schrale insectenaanbod in het gebied.

Gezien de kwetsbaarheid van voorgenoemde faunasoorten die afhankelijk zijn van een stabiele en gezonde vegetatie, zou de beheerder het niet gek vinden als fauna een meer prominente rol krijgt als typische soorten van habitattypen als (voor dit gebied geldende) Zandverstuivingen (H2330), Stuifzandheiden met struikhei (H2310) en Heischrale graslanden (H6230).

De oppervlakte van habitatype Zandverstuivingen (H2330) is stabiel te noemen. Met name het noordwestelijk deel van het habitatype wordt veelvuldig door recreanten belopen, waardoor het zand mooi openblijft (figuur 1). Ook de schaapskudde draagt hieraan bij. Op niet vaak belopen delen ziet de beheerder dat gewoon biggenkruid en gewoon struisgras de kans krijgt zich te vestigen. Hier is de beheerder scherp op. Op korte termijn zal de schaapskudde die in het gebied loopt in gescheperde vorm door het gebied worden geleid. Hier is de komst van de wolf de aanleiding voor. Deze vorm van begrazingsbeheer maakt het mede mogelijk om de dieren gerichter door het gebied te laten grazen en lopen. Daar ziet de beheerder een koppelkans voor het voorkomen van dichtgroeien van Zandverstuivingen (H2330).

Figuur 1 Habitatype H2330 Zandverstuivingen geven een stabiele indruk in het Drouwenerzand.

De beheerder heeft de indruk dat habitatype Stuifzandheiden met struikhei (H2310) is uitgebreid ten opzichte van de huidige habitattypenkaart. De soorten van Stuifzandheiden met struikhei (2310) vestigen zich met name op plekken met loodzand; het stuifzand van de duinkoppen (vaak met buntgras) zijn meer stuivend en blijven daarmee vaak Zandverstuivingen (H2330), zie figuur 2. Door de eerdergenoemde droogte is er tevens weinig sprake van successie, waardoor planten als gewoon biggenkruid, gewoon struisgras en buntgras ook weer afsterven. Kortom, habitattypen Zandverstuivingen (H2330) en Stuifzandheiden met struikhei (H2310) verplaatsen zich afwisselend en dynamisch door het gebied.

Figuur 2 Habitattypen Zandverstuivingen (H2330) en Stuifzandheiden met struikhei (H2310) liggen afwisselend door het Drouwenerzand.

Sinds dit jaar valt de beheerder op dat na een fikse regenbui met name de hellingen tussen Stuifzandheiden met struikhei (H2310) zeer glad waren. Dit komt door algenvorming, welke ook in verdroogde vorm zichtbaar is tussen de struikheide, zie figuur 3. Deze algengroei duidt op een overschot van neerslag met meststoffen waaronder stikstof. Het verstuiwen van zand en vestigen van de gewenste heidevegetatie wordt hierdoor belemmerd. Het is zaak het effect hiervan in de gaten te houden.

De Jeneverbesstruwelen (H5130) zijn net als de andere habitattypen stabiel. Er vindt zowel verjonging als sterfte plaats. Het promotieonderzoek naar verjonging van jeneverbes in relatie tot diverse bodemparemeters en mycorrhiza's van promovendus [redacted] is nog gaande en zelfs uitgebreid. Er zijn er nog geen concrete maatregelen voor verbeterdoelstellingen bekend.

Habitattypen Heischrale graslanden (H6230) geeft op basis van de waargenomen vegetatie eveneens een vrij stabiele indruk. Er zijn dezelfde kenmerkende soorten gezien als in het veldbezoek van 2019: kleine tijm, muizenoor, duizendblad, grasklokje, hondsviooltje, schapenzuring en liggend walstro (figuur 4). Van uitbreiding is dus echter ook geen sprake. Gezien er nog geen afname van stikstofdepositie te voorzien is, kan verdere verzuring plaatsvinden en een beperkend of toekomstig nadelig effect op het habitattypen hebben. De kwaliteit van het habitattypen hier is in eerdere veldbezoeken op matig geschat. Om met name de mineralenbalans te verbeteren zou de beheerder kunnen overwegen wat ruige stalmest te strooien. Of de toekomstig gescheperde kudde gericht naar deze plaats als ontlastingslocatie kunnen leiden.

Figuur 3 Een opgedroogd algenmat tussen de struikheide van habitattypen Stuifzandheiden met struikhei (H2310)

Figuur 4 Het Heischrale grasland (H6230) in het Drouwenezand geeft een stabiele indruk.

Opvallend is een 'groene strook' met soorten als akkerdistel en brandnetel die vanaf het naastgelegen bouwland het Heischrale grasland binnenkomt, zie figuur 5. Dit betreft een overloop waar incidenteel (eens in de 2 à 3 jaar) bij zware regenval oppervlakkig water afstroomt, het gebied in. Dit voedselrijke water verrijkt het habitatype, wat in het algehele schrale gebied geen directe reden tot zorg hoeft te zijn. Mede vanwege de mate waarin dit plaatsvindt.

Figuur 5 Bij zware regenval stroomt landbouw-gevoed water oppervlakkig habitatype Heischraal grasland (H6230) in. Dit is goed te zien aan een 'groene strook' waar het water zich dan over verplaatst. De foto is met de rug naar het bouwland genomen.

De beheerder merkt op dat op de akkerdistels die hier staan eerder nog geregeld vlinders werden waargenomen. Daar is tegenwoordig vrijwel geen sprake meer van. Een nectarplant als akkerdistel kwam vroeger meer geregeld voor in 'rommelhoekjes'. Dit zijn aantrekkelijke plekken voor insecten en vlinders. Dergelijke rommelhoekjes ontstonden destijds onder andere als gevolg van het branden van opslag of takkenrillen. Met de huidige milieuwetgeving is dit niet meer toegestaan. Ook vergt het branden van heide als beheermaatregel een grote organisatie in samenwerking met de brandweer. Hierdoor wordt dit ook zeer gering toegepast. Al met al zijn van

rommelhoekjes weinig sprake meer, laat staan een soortenrijk heidelandschap in dit schrale gebied. Dit maakt een heideterrein als dat van het Drouwenerzand vrij monotoon. De beheerder zou graag het nectaraanbod vergroten door bijvoorbeeld natuurgerichte akkers op de hei te beheren en weer enkele rommelhoekjes te creëren. Dit is in lijn met kernopgave 6.08 van het beheerplan, welke een structuurrijke heide vereist. De beheerder zet momenteel al in op meer nectarhoudende planten aan de randen van het gebied. De vorig jaar bezochte corridor naar natuurgebied De Branden (Hunzedal) verruigt naar wens. De inrichting van dit gebied zal de komende jaren plaatsvinden, waarmee een interessante overgang van een schraal heidegebied naar een rijker beekdal ontstaat.

Conclusie

De ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in het Natura2000-gebied.

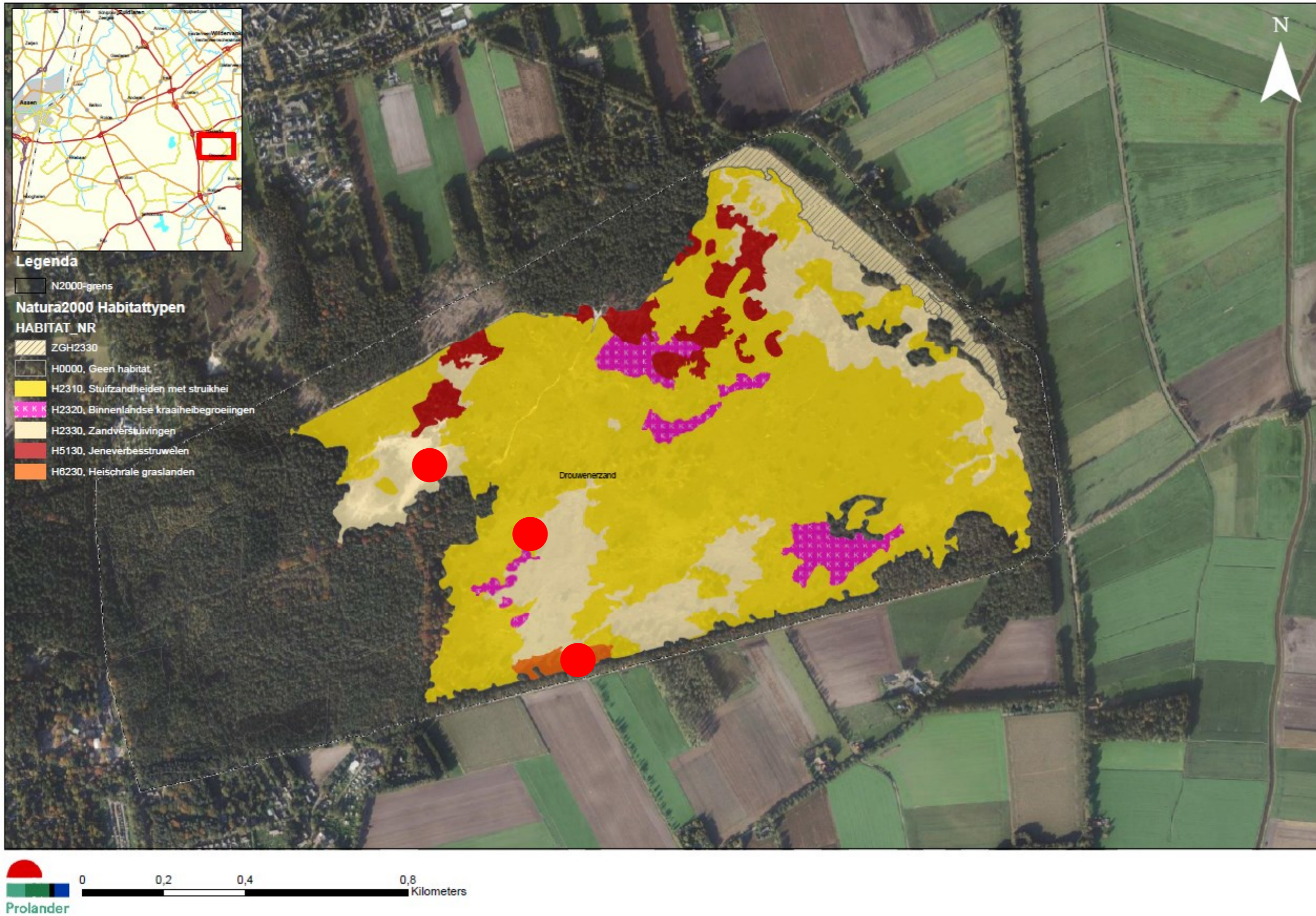
De bevindingen leiden tot het beeld dat:

- De ontwikkeling van de vijf habitattypen in het Drouwenerzand zijn wat betreft oppervlak als stabiel te beschouwen. Wel is er een afname geconstateerd van vlinders waaronder 2 typische soorten van H2310 Stufzandheiden met struikheide waarmee de kwaliteit van het habitatype lijkt af te nemen. Deze ontwikkeling ligt niet in lijn met het beheerplan.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. De verwachte daling als gevolg van de stikstofaanpak tot op heden lijkt niet op te treden. Dit baart de beheerder zorgen.
- De beheerder maakt zich zorgen om de negatieve gevolgen van de afgelopen droge zomers, als mede de gemeten cocktail van insecticiden, herbiciden en fungiciden in de kern van het gebied.

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van alle aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: Habitattypenkaart Drouwenerzand met de bezochte locaties (rode stippen)

NATURA 2000-GEBIED: 26. DROUWENERZAND

VERSLAG VELDBEZOEK DD. 15 JULI 2021

STATUS: DEFINITIEF

Aanwezigen

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] en [redacted] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (Stichting Het Drentse Landschap)
Overige aanwezigen: n.v.t.
Datum bezoek: 15 juli 2021
Provinciale co-lezer: [redacted]

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt daarmee bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitatype worden hierin geregistreerd en beoordeeld of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2021 in het Drouwenerzand is stil gestaan bij de ontwikkeling, effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten van alle vijf aangewezen habitatypes: H2310 Stuifzandheiden met struikhei, H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H2330 Zandverstuivingen, H5130 Jeneverbesstruwelen, H6230 Heischrale graslanden.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

Bijlage

- In de bijlage is een kaart van het gebied weergegeven.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2021 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar enkele opvallende veranderingen binnen de habitatypes opgetreden. In algemene zin ervaart de beheerder het Drouwenerzand als een redelijk stabiel gebied. De beheerder geeft aan dat de kwaliteit van de habitatypes onder druk staan. Dit wijdt de beheerder enerzijds aan de stikstofdepositie en anderzijds aan de langdurig droge perioden van de afgelopen drie jaar.

De habitatypes die het Drouwenerzand kenmerken betreffen bij uitstek schrale vegetaties. Met het verrijkende effect van stikstofdepositie staan deze habitatypes onder druk. De beheerder geeft aan de herstelmaatregelen als gevolg van deze depositie ervaart als 'dweilen met de kraan open', zolang de depositie die niet onder de kritische depositiewaarde (KDW) komt, of tenminste aanzienlijk daalt. De meetwaarden van ammoniakconcentraties van het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in andere Drentse natuurgebieden laat een slechts geringe daling zien. De stikstofaanpak zoals tot dusver is uitgevoerd, is voor de beheerder duidelijk onvoldoende. Daarmee rijst de vraag of het mogelijk is om de eerdergenoemde kraan (verder) dicht te draaien. Een constructieve en duurzame aanpak waarbij extra maatregelen op de lange termijn niet tot vrijwel niet meer noodzakelijk zijn heeft de voorkeur van de beheerder.

De beheerder stipt aan dat de depositie die niet onder de kritische depositiewaarde (KDW) geraakt. Er staat geen MAN-meetpunt in het Drouwenerzand. De beheerder benadrukt de waarde van het uitvoeren van metingen om de oorzaak hiervan aan te tonen. Alsmede het creëren van een oplossing.

De beheerder ziet als algehele trend van de vijf habitatypes in het Drouwenerzand is dat deze zeer, zeer langzaam achteruit gaan. Daarbij gaat het met name om een afname in kwaliteit, wat de beheerder terug ziet in het verdwijnen van typische soorten. Dat geldt in ieder geval voor habitatypes Stuifzandheiden met struikhei (H2310) en Binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320). Bij laatstgenoemde gaat levendbarende hagedis sterk achteruit, wat 30 jaar geleden ondenkbaar was met de grote hoeveelheden waarin de soort voorkwam. Positief is dat in 2020 IJslands mos is teruggevonden bij een vegetatiekartering.

De oppervlakte van habitattype Zandverstuivingen (H2330) lijkt stabiel. Mede dankzij het noordwestelijk deel van het habitattype wat regelmatig wordt belopen en daardoor opengehouden door recreanten en schapen.

De Jeneverbesstruwelen (H5130) zijn net als de andere habitattypen stabiel. Er vindt zowel verjonging als sterfte plaats. Het promotieonderzoek naar verjonging van jeneverbes in relatie tot diverse bodemparameters en mycorrhiza's van promovendus [REDACTED] is nog gaande en zelfs uitgebreid. Er zijn er nog geen concrete maatregelen voor verbeterdoelstellingen bekend.

Op basis van recent uitgevoerde vegetatiekarteringen wordt een nieuwe habitattypenkaart gemaakt. Uit de conceptversie van deze kaart blijkt dat habitattype Heischrale graslanden (H6230) niet meer als habitattype is te kwalificeren. Dit lag enigszins in de verwachting gezien de constateringen van voorgaande jaren. Van het kleine gedeelte wat als zodanig op de vigerende habitattypenkaart staat aangemerkt, is het al jaren de vraag of deze juist is toegekend. Bodemonderzoek uit 2015 (Alterra Wageningen UR, rapport 2651) heeft aangetoond dat de abiotiek niet geschikt is. Omdat de vegetatie kenmerken van heischraal grasland had, is het als zodanig gekwalificeerd. Deze kenmerken zijn ontstaan vanwege het feit dat deze plek vroeger als schapendrift is gebruikt. Nu hier al lange tijd geen sprake meer van is, is de minerale voorraad uitgeput.

Een mogelijk nieuwe habitattype in de conceptversie van de komende habitattypenkaart is Droge heiden (H4030). Voor deze constatering zal het bodemtype bepalend zijn. Hier wordt in 2021 nader naar gekeken. De nieuwe habitattypenkaart moet nog definitief worden gemaakt. Naar verwachting zal hier meer zekerheid over zijn tijdens het veldbezoek van 2022.

De beheerder ziet een toename van algenvorming sinds vorig jaar. Hierdoor wordt verstuiving van zand en vestiging van gewenste korstmossen en heidevegetatie belemmerd. Dat maakt het een knelpunt voor de kwaliteit van Zandverstuivingen (H2330) en Stuifzandenheiden met struikhei (H2310). En vraagt om aanvullend beheer. De algengroei treedt snel op bij fikse regenbuien. Volgens het WWF-rapport 'stikstof en natuurherstel' duidt dit op een overschot van neerslag met meststoffen waaronder stikstof.

De beheerder ziet op basis van jaarlijkse vlinderinventarisaties door vrijwilligers van de Vlinderstichting een teruggang van soorten in het Natura2000-gebied. Van heivlinder, kommavlinder (beide typische soort van habitattype H2310 Stuifzandenheiden met struikhei) en bruine vuurvlinder is enkel 1 heivlinder in 2020 waargenomen. De kwaliteit van het habitattype wat betreft het aspect typische soorten staat onder druk. Er is weinig variatie in plantensoorten in het gebied. Het effect van stikstofdepositie naast de vorig jaar aangetoonde cocktail van insecticiden, herbiciden en fungiciden¹ welke is opgenomen door de planten, maakt deze giftig voor plant-afhankelijke fauna. Voor meer biodiversiteit creëert de beheerder buffergebieden rondom het Natura2000-gebied met gradiënten en stuifmeel- en nectarhoudende plantensoorten.

¹ Mantingh M. & Buijs, J. 2020. Onderzoek naar de aanwezigheid van bestrijdingsmiddelen in vier Natura 2000 gebieden in Drenthe en de mogelijke invloed van de afstand van natuurgebieden tot landbouwgebieden op de belasting met bestrijdingsmiddelen. Vereniging Meten=Weten (M=W), Geeuwenbrug.

Conclusie

De ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in het Natura2000-gebied.

De bevindingen leiden tot het beeld dat:

- De ontwikkeling van vier van de vijf habitattypen in het Drouwenerzand staan in kwaliteit onder druk. Er is een afname geconstateerd van vlinders waaronder 2 typische soorten van H2310 Stuifzandenheiden met struikheide waarmee de kwaliteit van in ieder geval dat habitattype lijkt af te nemen. Habitattype H6230 Heischrale graslanden is in oppervlakte en kwaliteit achteruit gegaan. De conceptversie van de nieuwe habitattypenkaart lijkt dat te bevestigen, waaruit blijkt dat het habitattype niet meer als zodanig is te kwalificeren. Deze ontwikkeling ligt niet in lijn met het beheerplan.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. De verwachte daling als gevolg van de stikstofaanpak tot op heden lijkt niet op te treden. Dit baart de beheerder zorgen en vraagt aandacht voor monitoring om dit aan te tonen in het Drouwenerzand.
- De beheerder maakt zich nog steeds zorgen om de negatieve gevolgen van de afgelopen droge zomers, als mede de gemeten cocktail van insecticiden, herbiciden en fungiciden in de kern van het gebied.
- In het veldbezoek van 2022 kan aandacht worden besteed aan de nieuwe habitattypenkaart en het opnemen van PQ's als procesindicator voor herstelmaatregelen (elke 3 jaar, laatst uitgevoerd in 2019).

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van alle aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: Vigerende habitattypenkaart Drouwenerzand

